

Илияна Гаравалова

**„ДРАГА МИ ВЕНЕТО...“ ИЛИ ОЩЕ ЗА Т.НАР.
ЗВАТЕЛНИ ФОРМИ**

Iliyana Garavalova

**“MY DEAR VENETO ...” OR MORE ABOUT
SO-CALLED VOCATIVE FORMS**

(Abstract)

This article marks system-internal reasons for restricting the use of vocative forms in certain sections of the paradigm of nouns in Bulgarian language. However, this in no way is a sign for disappearance of the morphological category ‘vocative’ whose vitality and functionality is proven by the relatively recently developed possibility for it to express some additional semantic nuances.

Keywords: vocative forms, morphological category ‘vocative’, additional semantic nuances, system-internal reasons for restricting the use of vocative forms

„Здравей, мамо...“, „Ало, Мише...“ – т.нар. звателни форми са навсякъде около нас. С тях започва всяко писмо, имейл, разговор, всеки вид комуникация изобщо. Едновременно с това съществуването им предизвиква редица въпроси: дали, въпреки произхода си от старобългарския звателен падеж, в съвременния български език те все още следва да се определят като падежни форми (Андрейчин и др. 1977: 128; Балан 1940, Георгиев 1991: 281, Иванчев 1978: 107–108, Пашов 1989; Първев 1965, Първев 1998; Стоянов 1980: 222–224; Стоянов 1993 и др.), дали въобще са морфологична категория (Бояджиев и др. 1998: 476–479; Гаравалова 2004: 139–140), дали употребата им намалява и по какви причини (Първев 1965) и т.н.

Настоящата статия не представя обстойно първите два въпроса, тъй като това вече е направено другаде (Гаравалова 2003: 173–174; Гаравалова 2004; Гаравалова 2005). С оглед пълнотата на изложението тук следва да бъдат припомнени само някои основни изводи. За разлика от отнасящата се към когнитивната функция на езика нешифърна (защото не включва в значението си комуникаторите и акта на комуникацията) категория *падеж*, чрез която се посочва пряката или косвена зависимост на субекта от предикативното ядро, при вокатива глаголният субект изисква от обекта

(кани го) да стане негов съкомуникатор, т.е. тук става дума за шифтърна категория, отнасяща се към апелативната функция на езика. В този смисъл вокативът стои много по-близо до лицето, отколкото до падежа. Ето защо в статията се приема, че при одушевените съществителни имена съществува още една граматическа категория – *вокатив*, която е организирана върху опозицията по признака *вокативност*, по който са маркирани звателните форми (Гаравалова 2003: 173–174; Гаравалова 2004; Гаравалова 2005). Доказателство за това, че именно звателните форми са маркираният член на опозицията, е фактът, че в ситуация на синтагматична неутрализация (например в изречение в повелително наклонение) вокативът може да бъде заменен от номинативната форма (срв. *Живка/Живке, донеси огледалото.*).

Що се отнася до третия от изброените по-горе проблеми, действително от съвременна гледна точка употребата на звателните форми изглежда сериозно редуцирана, тъй като категорията *вокатив* не се различава при множествено число (срв.: *Много момчета (жени, мъже) вървяха по улицата/Момчета (жени, мъже), ще отидете ли за вода?*), при среден род (срв.: *Едно момче те търсеше./Момче, къде е майка ти?*), при означаващите нелица съществителни от мъжки род (изключение представляват художествените текстове, за които е характерна персонификацията), а до голяма степен и при женски род (срв.: *Теодора/Теодоро, търсих те навсякъде.*). Тя отсъства и при личните мъжки имена, имащи окончание *-о, -е, -и, -а, -я* (напр.: *Благой, Гоце, Добри, Илия, Никола, Петко, Петьо* (Гергиева и др. 1988: 30–31; Мурдаров 2001: 69)), но, за разлика от останалите случаи, по изцяло формални причини (срв.: *Вчера видях Петко (Яне)/Петко (Яне), видя ли ме вчера?*). В такъв случай отмира ли тази категория?

Хр. Първев, който отдава ограничаването на употребата на вокатива в съвременния български език на влияние от страна на западноевропейските езици, прогнозира пълното му отмиране (Първев 1965). Безспорно, в резултат от глобализацията и развитието на комуникациите, все повече българи носят лични имена с чужд произход, за които т.нар. звателна форма не е характерна по различни съображения. Подобни изцяло външни за лингвистичната система причини обаче могат да бъдат единствено спомагателен фактор за наблюдаваните се в нея развойни тенденции. В разглеждания случай става дума за тенденцията за развой към аналитизъм, като проява на която следва да се разглежда ограничаването на т.нар. звателни форми в описаните по-горе случаи, тъй като при вокатива флексията на имената е допълнително натоварена с функцията да символизира едно значение в повече (Гаравалова 2003: 163). Дори и при това положение обаче за отмиране на категорията от съвременна гледна точка не може да се говори, защото е факт, че както българските лични имена, при които образуването на звателна форма е невъзможно или се избягва по определени причини, така и голяма част от споменатите от Хр. Първев „вносни“ лични имена,

търпят промяна при употребата си като обръщение, т.е. намира се начин те да бъдат включени в българската звателна парадигма. Най-често това става чрез съкращаване на името (напр.: *Маргарита* – *Марги*; *Красимир* – *Краси*, *Елена* – *Ели* или *Лени*; *Благой* – *Блажо* и др.) при употребата му като обръщение или чрез поемането на функцията на звателните форми от умалителните имена (срв.: *Ана* – *Анче*, *Гина* – *Гинче*, *Невена* – *Венче* и др.) (Мурдаров 2001: 69–70). В този смисъл за българския език са напълно нормални употреби като *Изабелче*, *Симонче*, *Монике* (*Мони*), *Давиде*, *Майкълчо* (*Майки*), *Дейвидчо* (*Дейви*) и др. Следва да се има предвид също така, че, ако изказване от типа: „*Майкъл, не скачай в локвите!*“ се приема напълно естествено от носителите на езика, изречението: „*Иван, не скачай в локвите!*“ не само се определя като грешка, но и често предизвиква у слушателите усмивка, тъй като за тях е белег за проявена показност и претенциозност от страна на говорещия.

Категорично доказателство за жизнеността и функционалността на т. нар. звателни форми е и относително новопоявилата се възможност чрез тях (макар да не се определят като модална категория) да се изразява лично отношение. Това става чрез проявата на предпочитание от страна на говорещия към едно или друго окончание за символизирането на тази граматическа категория. Така например изречението: *Мамо, донеси ми вода* е неутрално от гледна точка на изразяване на някакво отношение от страна на говорещия, докато в случаи като: *Маме, донеси ми вода* смяната на окончанието е значеща за отношението на автора на изказването към лицето, обозначено със звателната форма. Подобно е положението и при женските лични имена с окончание *-а*, при които звателната *о*-форма вече се причислява към битовата сфера на общуване, като се схваща като просторечна или натоварена с негативна семантика (Стоянов 1993: 114; Мурдаров 2001: 69). Ето защо известното обръщение на Хр. Ботев към любимата жена: „*Драга ми Венето, после родината, най-много обичам тебе.*“ от съвременна гледна точка не звучи толкова романтично. Поради тази причина в подобни случаи се предпочита образуването на звателни форми от умалителната форма на името с окончание *-е* (срв. *Марийо, не говори така.* / *Марийке, не говори така.*) или се избягва употребата на вокатив: *Мария, не говори така*. При съществителните имена от женски род със суфикс *-к(а)* и тези от мъжки род с наставка *-к(о)* обаче, които според К. Чаралозова имат „гальовно значение“, при експресивните собствени лични названия от мъжки и женски род окончаващи на *-е*, *-ейце*, *-ище*, *-ка*, от ж.р. – на *-че*, *-ичка* и от м.р. – на *-чо*, както и при имената за лица от мъжки род, окончанието на звателните форми не носи подобна просторечна или негативна семантика и поради това вокативните форми са с много по-висока честота на употреба (Първев 1965; Чаралозова 2008: 44–57). Това още веднъж доказва, че вокатива не е модална категория, тъй като не може да съществува модално значение само в една част от парадигмата на звателните форми.

Представянето на вокатива в българския език не би било пълно без споменаването на още една последна важна негова особеност – невъзможността обръщенията да се членуват. Причината за това е близкото родство между двете граматични категории, които най-общо означават идентифицираност (познатост) на обекта и затова съвместната им употреба само би увеличила излишно семантичката натовареност на словоформата. Разликата между тях е единствено в това, че посредством вокатива говорещият има за цел да направи свой събеседник (съкомуникатор) означения със звателната форма обект от действителността, т.е. обръщението се отнася към апелативната функция на езика, докато определените форми нямат подобна функция, а категорията *определеност/неопределеност*, както и всички останали морфологически категории в съвременния български език, принадлежи към неговата когнитивна (познавателна) функция. Ето защо, когато апелативната функция има водеща роля в рамките на дадено изказване, фактът, че обектът на това изказване е познат за отправителя на съобщението се превръща във второстепенен белег и категорията *определеност/неопределеност* се редуцира. Обратно, когато говорещия няма за цел да привлече вниманието на потенциален съкомуникатор, а става дума единствено за предаване на определена информация, тогава съобщението принадлежи към когнитивната функция на езика, а категорията *вокатив* се неутрализира. Принадлежността на определените и звателните форми към различни езикови функции е и причината в български да съществуват две толкова близки по своята семантика морфологични категории, без това да влиза в противоречие с основната развойна тенденция, определяща развитието на езиковата система.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин и др. 1977: *Андрейчин Л., К. Попов, Ст. Стоянов*. Граматика на българския език. София, Наука и изкуство.

Балан 1940: *Балан, А. Т.* Нова българска граматика. София.

Бояджиев и др. 1998: *Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев*. Съвременен български език. София, „Петър Берон“.

Гаравалова 2003: *Гаравалова, И.* Школата на натуралната морфология и българската морфологическа система. София, Сема РИШ.

Гаравалова 2004: *Гаравалова, И.* За организацията на морфологическата категория ‘вокатив’ и характера на т.нар. звателни форми в съвременния български книжовен език. – БЕ, № 2–3.

Гаравалова 2005: *Гаравалова, И.* Действието на принципа на компенсацията в рамките на категориите ‘вокатив’ и ‘определеност/неопределеност’ при съществителните в съвременния български език. – В: *Littera scripta manet*. Сб. в чест на 65-годишнината на проф. д.ф.н. Василка Радева. София, УИ „Св. Климент Охридски“.

Георгиев 1991: *Георгиев, Ст.* Българска морфология. Велико Търново, Абагар.

Георгиева и др. 1988: *Георгиева, Е., Вл. Мурдаров*. Писане по правилата. София, Наука и изкуство.

Иванчев 1978: *Иванчев, Св.* Към въпроса за вокатива. – В: Приноси към българското и славянското езикознание. София.

Мурдаров 2001: *Мурдаров, Вл.* Позови ме по име... – В: 99 езикови съвета. София, Просвета.

Пашов 1989: *Пашов, П.* Практическа българска граматика. София, Просвета.

Първев 1965: *Първев, Хр.* Звателните форми на собствените женски лични имена. – БЕЛ, № 6.

Първев 1998: *Първев, Хр.* За съдбата на звателните форми в съвременния български книжовен език. – В: Помагало по българска морфология. Имена. Шумен, Алтос.

Стоянов 1980: *Стоянов, Ст.* Граматика на българския книжовен език. София.

Стоянов 1993: *Стоянов, Ст.* Звателни форми – В: Граматика на съвременния български книжовен език. Морфология, т. 2. София, БАН.

Чаралозова 2008: *Чаралозова, К.* Семантика на българските експресивни собствени лични имена. – БЕ, № 3.

✉ *Гл. ас. д-р Илияна Гаравалова*

Секция за българска диалектология и лингвистична география
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България
garina@abv.bg

✉ *Assist. Prof. Piyana Garavalova, PhD*

Department for Bulgarian Dialectology and Linguistic Geography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria
garina@abv.bg